

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא בתרא - דף קלא

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

מדוע לרבן מועיל לשון ירושה בתנאי ב"ד?

כמבואר בדברי הגמ' נקט ר"פ שאין קושיה מדברי המשנה בכתובות שנשנתה רק לדעת רבי יוחנן בן ברוקה, שהרי אף לרבן מועיל לשון ירושה בכתובות בנין דכרין, ולמרות שסברו רבן שלא ניתן לשנות את חלקי הירושה, כאשר מדובר בתנאי ב"ד מועיל. וביאר ר"פ מחמת ההכרח, שהרי כל כתובת בנין דכרין יש בו חסרון של מהפקר בא לעולם, שאף לדעת רבי מאיר ששייך להקנות דבר שלא בא לעולם, אולם אם הקונה עצמו אינו בעולם אין שייך להקנות, א"כ אף לרבי יוחנן בן ברוקה שמועיל לשנות את חלקי הירושה לא ברור איך יועיל ירושת כתובת בנין דכרין, שהרי כאן אין הנושא בהלכות נחלות אלא ענין בהלכות הקנאה, אלא ביאר ר"פ היות וכתובת בנין דכרין עניינה "תנאי ב"ד", זה מועיל לכו"ע ואף לרבנן.

וכאן צריך להשכיל מדוע, אמנם ביאר רב פפא ע"פ חשבון חייבים לומר שיש תקנה מיוחדת שמועיל הדבר ואין לנו חסרון בהלכות הקנאה לדברי רבי יוחנן בן ברוקה, ולכן נקט רב פפא שאף לא יהיה חסרון לרבן בהלכות ירושה, וצריך להשכיל מדוע.

כתב הרשב"ם (ד"ה אלא תנאי בית דין שאני) "דאלימ תנאי ב"ד משום דהפקר ב"ד הפקר להקנות אפי' לדבר שלא בא לעולם והכא נמי אלימ תנאי ב"ד ואע"ג דאמרי רבנן דלשון ירושה בעלמא לא קני הכא קני ואפילו כרבנן אתי תנתיין". ע"ל.

שאלו בגמ' בכמה מקומות בשי"ס מה המקור לדין של הפקר ב"ד שהוא הפקר (ע' גיטין לו, ב שם יא בדברי הראשונים, יבמות פט ועוד) אמר ר' יצחק מנין שהפקר ב"ד היה הפקר, שנאמר "וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה". כלומר במעשה של עזרא ובי"ד שצוו על העם לגרש את נשותיהם הנוכריות, גזרו שמי שלא יבא תוך ג' ימים יקנס בכך שיופקר כל רכושו, מכאן למדנו שיש כח בה דין חכמים להפקיע ולהפיקר ממון של אדם אחר. רבי אלעזר אמר מוכא, "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר ומה יהושע על נון והאשי אבות וגו'", וכי מה ענין ראשים אצל אבות לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם עם מה שירצו, אף ראשים מנחילין העם כל מה שירצו. כלומר יש כח לחכמים להפקיע ולקנות רשות ממונית של אדם.

האם יש כח ביד חכמים אף להקנות את הממון שהפקיעו לאדם אחר. או שהכח שננתה להם התורה, רק להפקיע את הממון מבעליו, אולם להכניס ולחדש בעלות על הממון אין בידם כח ויצטרך הזכה לעשות קנין בפני עצמו. נושא זה ארוך ורחב, נביא את הדברים בצורה ובתורת מראה מקום.

דן הים של שלמה (יבמות דף פט ס' ט) בבידון הנ"ל ואומר שלכאורה תלוי הדברים בלימודים מהפסוקים. לפי דברי רבי יצחק שהביא את הפסוק מעזרא, מבואר שקנסו והחרימו רכוש. אולם לדברי רבי אלעזר שהביא את הפסוק ביהושע, לכאורה מבורר "מה אבות מנחילין" כלומר שלא רק מפקיעים אלא אף מקנים שהרי הם מנחילים. (סברא זו מבוארת ברשב"א בחידושי לגיטין לו, ב, אולם בגיטין י, ב הביא בשם הרבנו יונה שבידם רק כח להפקיע. ע' מחנ"א ס' ב בקנין ומשיכה. רע"א שו"ת קמא ס' רכ"א סק"ו ובאותו ענין שם ס' רכ"ב סק"א. ע' בגט פשוט ס' קכ"ה סק"ה. נתיבות רלה סק"ג. וע' ריש מסכת שקלים בהל ציון ירושלים)

מעתה צריך לברר מה דעת הירושלמי בכך, בבלי כפי שנזכר בסוגיא הביאה את ב' הפסוקים. אולם בירושלמי ריש מסכת שקלים למדנו, שיש כח ביד שליח ב"ד להפקיע את היבול של בעל הקרקע, היות ולא טרח להוציא את הכלאים משדהו. אמנם לשון המשנה שמפקירין כל השדה כולה, אולם אומר החזו"א, (כלאים ס' א' אות טז) שלא הפקיעו את הקרקע, ואף יש אפשרות לבעלים לזכות ביבול, זאת בתנאי שינכש את הכלאים. כלומר שחז"ל קבעו ששדה זו מופקרת מחמת שיש בה כלאים, הראשון שביצע את המלאכה, יזכה בפירות המותרים ואף ביד בעל השדה שאיראו את הזכות לנכש.

וע"ז שאלו שם בגמ', מנין יודעים אנו שהפקר ב"ד, הפקר. כלומר מנין שיש כח לחכמים להפקיע רשות ממונית של אדם. והביאו את הפסוק מעזרא, "וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה". מבואר שלא הקנו את הרכוש למשהו אחר. אלא הפקיעו בלבד. ולפי דברי החזו"א, אף בעל הקרקע עצמו יוכל לזכות שוב, אם ינכש את הכלאים.

מוכח לכאורה מדברי הירושלמי, שהפקר ב"ד הפקר, דינו להפקיע ולא להקנות. מעתה לפי המבואר עד עתה, בסוגיא לפינוי כותב כתובת בנין דכרין, וביאר הרשב"ם שמועיל מחמת הדין של הפקר ב"ד הפקר, אם הגדרת הפקר ב"ד שיש כח ביד חכמים להפקיע ממון שנמצא ביד אדם פלוני, ואח"כ להקנות את הממון לאדם אחר, מובנים דברי הסוגיא. לדברי רבי יוחנן בן ברוקה היה חסרון בהקנאה לדבר שלא בא לעולם, כאשר זה תנאי ב"ד רבן הקנו לנוולדים העתידיים אזי כותבם בכתובת בנין דכרין. ולדעת רבנן למרות שיש זכות לאב להפחית לבן אחד ולהוסיף לבן אחר בכותבם בירושה, מ"מ כיון שיש כח ביד חכמים להפקיע ממון ולזכות ממון, מקנים חז"ל לבנין דכרין את חלק כתובת אמם מנכסי האב, ביותר משאר בני האב.

אלא אם נלמד כדברי הירושלמי וכדברי רבינו יונה שהביא הרשב"א בגיטין י, ב) שכל הפקר ב"ד מועיל להוציא ממון אך אין עניינו להחזיק ולהקנות ממון לאדם אחר. איך יבארו את הסוגיא שלנו שנראה על פניו שרבנן הקנו את כתובת הבנין

דכרין, וזה כאמור ההבנה ב"תנאי ב"ד שאני". וניתן לברר בפשטות, אם לא נלמד כדברי תוקפו של הרשב"ם שהנושא האמור עניינו להפקיע ב"ד, ניתן לבאר בתנאי ב"ד הכוונה הלכה שאמרו חז"ל לקיים מתוך הירושה של אותו אדם, כדרך שאמרו לגבי אכילת פועל ותרומתו ממון בעל הבית (דמאי ז, ג) וכן לגבי שחיטת הזבח שחסר בו לשמה לדעת רבי יוסי (נבחים מו, ב) שנעשה בתנאי ב"ד, היינו אמרו חז"ל שכך צורת הדין וכך מוטל על האדם להתנהג, א"כ כאשר יבואו לחלק את תפוסת הבית של אותו אדם, מדיני כתובת בנין דכרין יצטרכו להפריש לבניו מאותה חלק כתובתם. לא מחמת קניינים וכי' אלא שכך גזרו חכמים.

אלא שאף אם נלמד כדברי הרשב"ם שיש כאן הפקר ב"ד, ובכ"ז ב"ד רק הפקיעו ולא הקנו, זה לא אומר שהממון יהיה הפקר, כלומר אמנם סכום כתובת האשה לא יהיה בכלל החלוקה עם שאר האחים כיון שהפקר ב"ד הפקירו מהם, אולם ישאר בתפוסת הבית והיות ובחלק הנותר בתפוסת הבית יכול להיות זכיה רק לבנים מאותה אשה, לעולם הם יזכו אף בלא קנין. כמו בן אחד שירוש שאינו צריך לעשות קנין בירושה. ויש לפלפל הרבה.

הסתפק רבא, לדעת רבי יוחנן בן ברוקה שיכול האב לרבות או למעט לבניו, האם **דווקא שכיב מרע** המנחיל לבניו, **או אף בבריא**. אמר רב מרשיא לרבא, מבואר במשנה בכתובת לגבי **כתובת "בנין דכרין"**, היינו שבניו מאשה זו יירשו כתובת אמם, ואח"כ בשאר הנכסים יתחלקו בירושה עם שאר בניו של אדם זה, ומבואר שאף אם לא כתב דבר זה במפורש בכתובה, הדין כאילו כתבו משום שדבר זה יורשים מתנאי ב"ד. **ואמר רבי נתן לרבי**, ממה שכתבת לשון **"ירושו"** מבואר שהדין הוא כדעת רבי יוחנן בן ברוקה שאדם מנחיל את ירושתו לבן בין הבנים. **ואמר רבי לרבי נתן**, הדין אמור גם לרבנן שחולקים על ריב"ב משום שלא נאמר במשנה **"ירשו"**, אלא נאמר **"יטלו"**, כלומר במתנה. **ואמר רבי** שאין דבריו בדקדוק שהרי אם זה מתנה מדוע לא נגבה כתובת בנין דכרין מנכסים משועבדים, **אלא בהכרח** האמור במשנה בכתובת בנין דכרין, זה ירושה והדין הוא רק לריב"ב שיכול האב לרבות לבן אחד כנגד אחר, וא"כ יהיה מוכח שרבי יוחנן בן ברוקה אמר את דינו אף לגבי בריא.

שאל ר"פ את אביי, בנידון של "כתובת בנין דכרין" בין אם מדין ירושה או מתנה, **איך מקנה לבניו דבר זה והרי זה דבר שלא בא לעולם**, ואף ששיטת רבי מאיר שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, היינו שיכול להקנות באופן שהחפץ הנקנה אינו בעולם, האדם הקונה הוא בעולם. וכאן הרי אין עדיין בנין דכרין ויש חסרון שהקונה לא בעולם.

אלא תיקנו חז"ל שיתחייב אדם אף על דבר כזה, למרות שהקונה אינו בעולם מתחייב הבעל לתת לבניו מאותה אשה את כתובתה. **א"כ נוקט ר"פ** שאין הבדל אם זה לשון ירושה או מתנה, תיקנו חז"ל שיוורשים בניו דין זה הוא אף לרבנן שחולקים על ריב"ב ואף אם נזכר בלשון ירושה. **אמר אביי**, המשנה כתבה בלשון "ירושה" ואם היה אומר רבי שזה בדווקא היה מוכיח רבי נתן כדעת ריב"ב. **וחזר בו אביי** ואמר אף שכתוב ירושה בדווקא ניתן להעמיד כדברי רבנן החולקים על ריב"ב, **שהרי מבואר עוד בתנאי הכתובה** שחייב אדם לתת לבנותיו מאותה אשה מזונות עד שישאו, ואף אם לא כתב דבר זה בכתובה יקבלו מחמת תקנת חז"ל, **והרי הלכה** זו נשנתה בלשון של "מתנה" וכל נתינה שיש בה לשון מתנה מועיל גם על החלקים שנאמרו בלשון ירושה, **נמצא** שאף לפי רבנן יכול להועיל כתובת בנין דכרין ומזון הבנות שנשנו ביחד. ועדיין קשה מדוע רבי יוחנן לר"נ שנאמר בלשון מתנה.

אמר רב נחומי או רב חנניה בר מנומי לאביי, יתכן שב' התקנות של כתובה, "בנין דכרין" ו"מזון הבנות" תיקנו בב' בתי דנים, וא"כ אין אפשרות לצרף לשון מתנה וירושה. **דחה הגמ'**, שהרי מבואר שם שזה מדרש שדרש רבי אלעזר בן אבהו לפני חכמים בזרמא ביבנה, ש' היקיש בין ירושת הבנים למזון הבנות, **כשם** שהבנים יורשים לאב מות האב, כך הבנות יזונו רק לאחר מות האב. **והבינה הגמ'** שניתן ללמוד אחד מהשני מחמת שתיקנו את ב' התקנות באותו ב"ד. **דוחה הגמ'** עדיין יתכן לומר שתיקנו בב' בתי דנים, רק תיקנו בב"ד א' בצורת ב"ד ב' כדי שלא יהיה קשה בין ההלכות.

למסקנא, לא נאמר ב' ההלכות ביחד, **ממילא לשון מתנה שבאחד לא מועיל ללשון ירושה, ולכן רבי אמר לרבי נתן שנאמר בלשון מתנה כדי להעמיד את המשנה לשיטת כולם**.

אמר רב יהודה אמר שמואל, שכיב מרע שכתב את כל הנכסים לאשתו, אמדו חז"ל שאין כוונתו שיתזכה האשה בכלל הנכסים, **אלא** מחמת כבודה עשה אותה אפטרופוס על הנכסים כדי שהבנים יחלקו לה כבוד. **ונוקטת הגמ'** שהדבר פשוט כך גם לגבי בנו הגדול. **ואמר רב חנילאי בר אידי בשם שמואל**, שאף אם נתן את הנכסים לבנו הקטן בעריסה, כוונתו הייתה להעמידו אפטרופוס ולא יותר מכך. **ונוקטת הגמ'**, שאם כתב **לאדם זה**, בודאי נתן לו במתנה ולא עשה אותו אפטרופוס ורק בבנו תולים שעשה אחרת על נכסיו. (ע' גירסא ר' הגמ' בביבאר הרשב"ם). כתב **לאשתו ארוסה** או **לנרשתי**, בודאי כוונתו למתנה.

הסתפקו רבנן, כתב **לבתי** באופן שיש בנים, האם התכוון לכבדה כדי שיקבלו מזונות בצורה מכוונת וא"כ עשה רק אפטרופוס, או נתנם במתנה. **כתב לאשתו** (אין בנים ואין לו אב) **ויש לו אחים** שיוורשים אותו, האם כוונתו למתנה שהרי סיבה שיכבדו את אשתו, או שמעוניין שיכבדו אותה. כתב **לאשתו ויש לו בנים מאשה אחרת**, האם דואג לכבודה או למתנה.

אמר רבא וביאש רבא, כל הנשים שנזכרו עד עתה לא קנו ועשאו אפטרופוס, למעט ארוסתו וירושתו שנתן להם מתנה. **לדעת רב עוריא בשם רבא**, כל הנשים זכו במתנה, **למעט** הכותב לאשתו כאשר אחיו יורשים אותו, וכותב לאשה בזמן שבניו מאשה אחרת יורשים אותו. **(למעשה יוצא שנחלקו רק בכותב לבת בין הבנים)**.